

**Югозападен университет
„Неофит Рилски” - Благоевград
Философски факултет
Катедра „Философски и политически науки”**

Румяна Атанасова Попова

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за придобиване на ОНС „доктор”
Област на висше образование:
3. Социални, стопански и правни науки
Професионално направление: 3. 3. Политически науки
на тема:

НАЦИОНАЛИЗМЪТ В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ – ТЕНДЕНЦИИ В НЕГОВИТЕ ПРОЯВЛЕНИЯ

Научен ръководител: доц. д-р Петя Пачкова

Благоевград

2017 г.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита пред научно жури на заседание на катедра „Философски и политически науки“ към Философския факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград. Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 11 юли 2017 г. в ЮЗУ „Неофит Рилски”, Благоевград.

Дисертацията е с обем 217 страници и се състои от съдържание, увод, три глави, заключение и използвана литература. За разработването на дисертационния труд са използвани 180 литературни източника, включващи 51 източника на български език, 42 на чужд език и 87 интернет източника.

СЪДЪРЖАНИЕ

I.	Обща характеристика на дисертационния труд	4
1.1.	Актуалност на темата на изследване	4
1.2.	Основна теза, предмет и обект на изследването	7
1.3.	Цели и задачи на изследването	8
1.4.	Методология на изследването	8
1.5.	Практическо значение на изследването	9
1.6.	Обем и структура на изложението	9
II.	Съдържание на дисертационния труд	10
2.1.	Увод	10
2.2.	Глава първа „Генезис и същност на национализма”	10
2.3.	Глава втора „Особености и развитие на национализма в Европа”	16
2.4.	Глава трета „Съвременни проявления на национализма в Европейския съюз”	25
2.5.	Заключение	32
III.	Приноси на дисертационния труд	36
IV.	Научни публикации по темата на дисертационния труд	37

I. Обща характеристика на дисертационния труд

1.1. Актуалност на темата на изследване

Настоящото изследване е посветено на **актуална и особено значима** тема, свързана с ролята, значението и мястото на национализма в развитието на Европа и по-конкретно на Европейския съюз.

Национализмът е фундаментално явление в съвременния свят, поради глобалното измерение на неговите проявления. Международната система е белязана от етнически или национално задвижвани събития и конфликти, и претенции за национална независимост. Въпросът за националната идентичност е все по-актуален в контекста на развитието на глобализационните процеси. Национализмът е фактор в оформянето на структурата и развитието на модерния свят.

След края на Студената война и разпадането на двуполусния модел се създават условия за възраждане на национализма като идеология и начин на водене на политика, свързана с признаване и проповядване превъзходството на една нация над друга, с разпалване на национална вражда и потисничество. Първите две десетилетия на XXI век показват, че тази форма на национализъм може да има успех дори и в развитите либерални демокрации в Европа. Национализмът в нашата съвременност често се употребява като инструмент от политици и политически партии, които използват чувството за националната идентичност, за да участват в борбата за политическа власт. Те включват националистичните принципи в предизборните си лозунги, очаквайки да получат определени ползи от тях.

Задълбочаването на европейската интеграция се осъществява основно в две направления – присъединяване на нови държави-членки и прехвърляне на интеграцията от една област към други. Тези аспекти от развитието на ЕС са поставени пред предизвикателството на нарастващото влияние на националистически партии и движения в политическия процес в държавите-членки.

Актуалността на темата се потвърждава от широкия обхват, който има съвременният национализъм в неговите проявления в рамките на Европейския съюз. Той може да бъде анализиран на три нива: *наднационално ниво* – ниво институции на ЕС – избори и нагласи в Европейския парламент; *национално ниво* – в рамките на държавите-членки като отношение към развитието на европейската интеграция; - *субнационално ниво* – вътрешнополитическо сепаратистко проявление в държавите-членки на ЕС.

Влиянието на национализма в Европейския съюз се увеличава поради обективни причини, като глобализацията, икономическата и дългова криза, демографската криза, имигрантската и бежанска криза, а това оказва влияние върху развитието на европейската интеграция. Според данни на Евробарометър за обществените нагласи от края на 2016 г., сред най-важните и тревожни въпроси, пред които са изправени националните държави и Европейския съюз попадат именно безработицата, имиграцията, икономическата обстановка и тероризмът, а общото недоверие към националните и европейски институции сред гражданите на Европейския съюз се е увеличило в сравнение с първата половина от годината, като доверие в Европейските институции имат 36% от анкетираните, а 54% заявяват своето недоверие.

Неудовлетворението от политическите системи и режими е характерно за народите от цялото земно кълбо.

Процесите по трансформация на идентичности и развитие на обществата са се случвали в продължение на много дълги периоди, а само през последния един век и особено близките няколко десетилетия, светът се променя драстично. Глобализационните процеси се интензифицират, технологията и методите за комуникация претърпяват сериозно развитие, скъсявайки дистанциите и намалявайки значението на националните граници, а начинът на живот на обществата до голяма степен е стандартизиран и унифициран. Всичко се случва много динамично, а всяка промяна предизвиква реакция.

Глобалните тенденции засягат аспекти на политиката, икономиката, демографията, културата. В този смисъл, претенциите на националистите в Европа са свързани с всички сфери на живота. Обикновено тези партии се отличават с популистки, антимиграционни, ислямофобски, ксенофобски позиции и застават зад идеите за възпрепятстване задълбочаването на европейската интеграция в отделни аспекти, отхвърляне на мултикултурализма, реформиране на европейските институции и дори противостоящи на идеята за съществуване на Европейския съюз.

Функционирането на ЕС днес е свързано с делегирането на суверенитет от страна на държавите-членки към наднационални институции, представляващи интересите на Общността и европейските граждани, каквито са Европейският парламент, Европейската комисия, и Съдът на Европейския съюз и т.н. А други институции като Европейския съвет, Съвета на Европейския съюз защитават интересите на страните-членки. Структурно ЕС е изграден, наподобявайки суверенна държава, притежаващ правомощия да функционира независимо от националните държави в рамките на предоставените му компетенции. С Договора от

Лисабон се разграничават три вида компетентност, включително изключителна компетентност, при която единствено Съюзът може да въвежда, а държавите-членки да прилагат, право на ЕС в области като митническият съюз, парична политика на страните членки, чиято валута е еврото, общата търговска политика, конкуренцията. Всичко това обособява общата характерна черта на всички националистически партии, а именно твърдението, че страните им делегират твърде много от суверенитета си на европейската общност.

Идеите, символите, убежденията, вярванията, възгледите и принадлежността, винаги са давали отражение върху развитието на процесите в обществото. Обстойното разглеждане на същността на национализма, както и неговите проявления на територията на ЕС е важно, за да се разберат причините за разрастването му.

1.2. Основна теза, предмет и обект на изследването

Основната теза на изследването е, че влиянието на национализма в Европейския съюз се увеличава поради обективни причини, като глобализацията, икономическата и дългова криза, демографската криза, имигрантската и бежанска криза, а това оказва влияние върху развитието на европейската интеграция.

Обект на изследването е национализмът. *Предмет* са тенденциите в неговите проявления в Европейския съюз.

1.3. Цели и задачи на изследването

Основната *цел* на дисертацията е да бъде изяснено понятието и явлението национализъм в различните му значения, форми и проявления, и да се анализира въздействието му върху развитието на Европейския съюз и неговите държави-членки.

За постигането на тази цел са поставени следните задачи:

1. Да се анализира генезисът и същността на национализма.
2. Да се разгледа и анализира взаимовръзката и спецификата на понятията свързани с национализма – нация, национална идентичност, народ, етнос, национална държава.
3. Да се представят и разгледат особеностите и развитието на национализма в Европа през XVIII, XIX и XX век, за да се разкрият и сравнят причините за проявите му. Да се разгледат основните типологии на национализма според различни признаци.
4. Да се разгледат и анализират съвременните проявления на национализма в Европейския съюз.

1.4. Методология на изследването

Подходите и методите, използвани в изследването, са политологичен анализ, сравнителен анализ, исторически анализ, правен анализ. Използвани са разнообразни източници и библиография от български и

чужди автори. Проучвана е специализираната научна литература, свързана с проблема на изследването.

За доказване на основната теза са използвани изследвания, направени от Института за проучване на общественото мнение в Европейския съюз „Евробарометър”, социологическа агенция „Алфа Рисърч” и др. За проверка на някои от аспектите на тезата, които имат теоретична обосновка, е прилагано и наблюдението върху директно показвани събития от регионален, субрегионален и национален мащаб в средствата за масова информация.

1.5. Практическо значение на изследването

Изследването дава възможност на специалисти и неспециалисти да се ориентират в сложния политически спектър, в който национализмът има различни типове на проявление и това да им позволи политическо участие, базирано на политологично знание и разбиране за политическия процес и неговите субекти. Изследването може да послужи за разграничаването в медийното пространство на различните проявления на национализъм, с цел разкриване на обективната истина в политиката.

1.6. Обем и структура на изложението

Структурата и съдържанието на дисертационния труд се предопределят от поддържаната теза, поставената основна цел и формулираните задачи. Дисертационният труд е с обем от 217 стандартни страници.

В структурно отношение научното изследване е разпределено в увод, три глави, заключение и използвана литература. Всяка от отделните глави съдържа по два

раздела. Направени са 453 бележки под линия. В заключението са обобщени основните изводи.

За разработването на дисертационния труд са използвани 180 литературни източника, включващи 51 източника на български език, 42 на чужд език и 87 интернет източника.

II. Съдържание на дисертационния труд

2.1. Увод

В уводната част са обосновани актуалността и значимостта на темата на изследване. Посочени са докторантската теза, предметът, обектът, целите и задачите на дисертационния труд, както и основните подходи и методи, използвани в анализа. Направено е кратко представяне на всяка от трите глави. Очертани са основните насоки, в които ще бъде анализирана проблематиката.

2.2. Глава първа: Генезис и същност на национализма

В **Първа глава** се разглежда произходът на нацията и национализма, както и различните значения, които имат те. Направена е обща характеристика на национализма. Разгледани са неговите цели и функции по отношение на отделния индивид и обществото. Анализирани са основните теоретични направления, свързани с изясняване същността и спецификата на нацията и национализма. Глава първа се състои от два раздела.

1.1. Произход на нацията и национализма. Основни направления в тяхното изследване.

В първи подраздел *1.1.1.* е направен обстоен преглед на *възгледите за същността на нацията*, в зависимост от схващанията и гледните точки на редица учени, изследвали проблематиката за възникването и развитието на нациите и национализма. Понятието „нация” е оставило трайна историческа следа по отношение развитието на международните отношения, което прави необходимо изследването му. Разгледана и анализирана е взаимовръзката и спецификата на понятията свързани с национализма – нация, национална идентичност, народ, етнос, национална държава.

Изследването на същността на национализма е сложен процес, но той винаги се свързва и има общ корен с понятието „нация”. Според етимологията на понятието "нация", тя се свързва с думите народ, род, раса (от лат. nationem/ном. patio – от natus – бивам роден), означава „общност по произход”.

Изграждането, утвърждаването и поддържането на нацията е свързано със сложни и специфични процеси, със силно влияние върху историческото развитие и трансформация на обществата столетия наред, което налага необходимостта от изследването на тези процеси. Установяването на ясна дефиниция на понятието има проблематичен характер. Липсата на конкретно и единствено определение предоставя възможност за „сблъсък” на идеи и твърдения, благодарение на които актуалността на темата е постоянна. Съществуват обаче много елементи на нацията, които са общоприемливи за различни автори.

В рамките на изследването са представени възгледите за същността на нацията на редица автори, като Макс Вебер, Джон Стюърт Мил, Карл Маркс, Карл. В. Дойч, Ърнест Гелнър, Антъни Смит, Стивън Гросби, Монсерат Гибернау и др. От направения анализ по

отношение дефинирането на същността на нацията е видно, че определенията са твърде многообразни. Едни от тях са противоречиви и противоположни, други са сходни. Част от авторите наблягат на историческия и езиков елемент в определянето същността на нацията. Някои изтъкват политическия и териториален аспект. Според други, икономическите фактори са основополагащи, а някои разглеждат като фундаментално развитието на обществата и Новото време, и т.н. Представените възгледи по отношение същността на нацията дава основание да се даде следното определение за „нация”: *Нацията е голяма група от хора, съзнаваща, че формира общност, свързана с конкретна теоритория, споделяща общо минало и история, символи и език, с общи културни традиции и публична власт, и с усещане и стремеж към общо бъдеще и благосъстояние.*

Изводите, които могат да бъдат направени по отношение на нацията, са на първо място свързани с нейното възникване. Нацията е обществен феномен, възникнал през Новото време, но притежаващ своите фундаменти назад във времето, исторически развиващ се и повлиян от различни обстоятелства и фактори. Тя е етап от обществения прогрес и еволюция. Тези процеси се развиват по различен начин и с различни темпове по различните георгафски локации. Нацията е изградена от политически, икономически, социални и културни връзки, осъществявани между членовете ѝ. Значителна характеристика на нацията е психологическата нагласа на индивидите – колективното осъзнаване за формиране на политическата общност. Членовете на нацията имат голяма степен на сходство по отношение на политическата, икономическата, социалната, културната, духовната и други сфери на живота. Нациите притежават собствени национални символи, идеали и интереси. За да съществува

една нация, нейното поддържане трябва да бъде постоянен процес.

Във втори подраздел *1.1.2.* са анализирани *основните теоретични направления в изследването на произхода на нацията и национализма.* Дебатът за произхода на нациите и национализма датира отдавна и е изпълнен с не малко противоречия и фундаментални теоретични различия. Съществуват няколко теории за формиране на националната принадлежност, а класификацията продължава да се обогатява. Основните от тях са конструктивизъм, инструментализъм, еволюционен подход в изследването на генезиса на нацията и национализма, примордиализъм, етносимволизъм, модернизъм.

Разбиранията около зараждането на нацията се обобщават в две основни школи – *примордиалистка* (етническа) и *модернистка*, чиито основни характеристики са разгледани по-обстойно в рамките на дисертационния труд. Изследването на основните теоретични направления в анализирането на произхода на нацията и национализма е изключително важно, тъй като те включват разнообразни гледни точки и възможности за анализ относно как се случва той. Въпросът за античността или модерността на нациите е основополагащ в изследването на национализма през последните няколко десетилетия, а възходът на националистични прояви в много райони от света, особено в Европа, затвърждава значимостта и увеличава интереса към генезиса, същността и последствията от него.

В подраздел *1.1.3.* са разгледани основните *фактори и предпоставки за възникването и развитието на нациите и национализма.*

Нацията се утвърждава, а национализмът като идеология за принадлежността на индивидите към една

нация се развиват вследствие на продължителен исторически процес, притежаващ еволюционни и революционни характеристики. Изграждането и утвърждаването на нациите и националните държави се предопределя от влиянието на множество фактори и предпоставки. Най-важните от тях са модернизацията, общата воля за създаване на нация, общата култура, езикът, образователната система, религията, развитието на средствата за масова информация и комуникация, традициите, обичаите, споделеното минало и общото благосъстояние, митовете и националните символи, международноправното признаване. Важно значение също така имат и националосвободителните войни и революции, спецификата на конкретната историческа епоха, влиянието на особеностите на международната система.

1.2. Същност на национализма.

В рамките на раздела са представени спецификите на национализма. Той може да бъде определен като една от най-широко разпространените модерни политически идеологии. От историческа гледна точка, възникването и възходът на националната държава и национализма представляват модерно явление и обикновено се свързват с края на XVIII и XIX век и опитите за създаване на национални държави.

Национализмът е привързаност, отдаденост към собствената страна. *Национализмът може да се определи като политическа идеология, политическа философия, политическа доктрина (учение). От друга страна, той е явление, което се реализира на практика чрез политически партии, националистически движения (които не са регистрирани като политически партии), чрез националноосвободителни борби и т.н.*

Национализмът подчертава върховенството на националната идентичност по отношение на класовите, религиозните, етнически и други видове идентичности. Като идеология той издига представата и стремежа за постигане на една правилна и естествена политическа форма – „една нация – една държава”. Национализмът може да се прояви като част от *официална държавна идеология* или като *недържавно движение* и може да се основава на граждански, етнически, културни, религиозни или идеологически фактори.

Националистичната идеология изисква от своите поддръжници да подчинят общите за различните групи интереси, които обикновено се основават на религия, класа, партия и т.н., на общите интереси с другите членове на националната група, тоест общите на нацията. Това е свързано със стремежа за осъществяване интересите на нацията независимо, че ще се нарушат интересите на други нации, като това става дори с незачитане принципите и нормите на международното публично право.

Национализмът притежава *гъвкава, приспособима същност*. Това се изразява по отношение на принципите, които следва и на основата на които се развива и проявява. Национализмът засяга исторически, териториални, политически, психологически, културни, етнически, социологически аспекти. Гъвкавата природа на национализма като политическа идеология се изразява и в това, че може да се *съчетава на практика с идеологии от целия политически спектър* - либерализъм, консерватизъм, социализъм, комунизъм. Той може да бъде присъщ и на едните, и на другите. Това още веднъж затвърждава сложността при неговото дефиниране.

Национализмът може да има редица *цели* за постигане - създаването на национална държава, възстановяването на нацията, развитието и насърчаването

на националните култура и интереси, сепаратизъм и т.н. Национализмът също така може да се стреми към запазването и поддържането на определена културна идентичност, както и да търси възможности за защита на интересите на представители на дадена нация, живеещи на територията на други държави, или да търси възможности за разширяване на територията. Сред неговите основни цели е и запазването на вътрешния и външен суверенитет на националната държава.

Най-важните *функции*, които национализмът изпълнява по отношение на индивидите и обществата, са: обединяваща, интегрираща, приобщаваща; сепаратистка (многонационални държави); мобилизираща; защитна, отбранителна; освободителна; организационна; образователна функция, формираща национална идентичност; легитимираща и други.

Национализмът не определя каква политика неговите привърженици трябва да подкрепят, а само крайните цели. В този смисъл, национализмът не притежава изградена конкретна политическа програма за действие с характерни политически принципи.

Изясняването на същността на понятията „нация” и „национализъм” води до разглеждането в раздела и на взаимосвързаните с тях термини „национална идентичност”, „националност” и „национално съзнание”.

2.3. Глава втора: Особенности и развитие на национализма в Европа

2.1. Развитие на национализма в Европа през XVIII, XIX и XX век.

За да се разберат същността, особеностите и характеристиките на съвременните проявления на национализъм в Европа и развитието на европейската интерация, в рамките на раздела са разгледани основните

конфигуриращи европейската либерална демокрация събития след края на периода на абсолютните монархии. Това е изключително важно, защото през този период се формират националните идентичности и националните държави и възникват принципите на модерната конституционно-плюралистична демокрация. Един от основните критерии за приемане на държава за пълноправен член в Европейския съюз, е тя да е либерална демокрация. Изключително важно е да се посочат основните проявления на национализма в Европа през XVIII, XIX и XX век, периодът, когато се създават и утвърждават европейските национални държави, защото тези проявления са основен фактор за последвалото европейско обединение.

Проявленията на национализма в Европа през VIII, XIX и XX век, дават основание да се представят в подраздел *2.1.1. етапите в образуването на националните държави в Европа.*

Идеологията на национализма бележи по характерен начин развитието на международните отношения на Балканите. Тези специфики са изложени в подраздел *2.1.2. Особенности на национализма на Балканския полуостров*

През XIX век, в тази част на континента се появяват нови национални държави, специфичното за които е, че възникват върху територии, пряко намиращи се дотогава под османска власт. Отношенията между народите и държавите на Балканите, както и цялостното развитие на региона, в голяма степен са предопределени от съществуването и противопоставянето на многонационални империи и техните интереси. Намирайки се в границите им, народите живеят в продължение на дълги периоди от време без своя независима държава, което поражда противоречия, и е пряко свързано със

съвременното разбиране за понятието „балканизация” в международните отношения, което се разбира като фрагментация, противопоставяне, конфликти и т.н. Обикновено се приема, че формите на национализма в региона в по-голямата си част предхождат създаването на национални държави.

Бързо променящите се етнодемографски и етнорелигиозни баланси на Балканите са сериозно предизвикателство за нарастващи опасности от противопоставяния и конфликти.

Последният подраздел на Глава втора *2.1.3. Взаимовръзка между конфронтация и краен национализъм в Европа през XX век*, разкрива взаимовръзката между крайните проявления на национализма и конфронтацията, като една от основните форми на взаимодействие в международните отношения.

Конфронтацията като вид отношение, противоположно на сътрудничеството, често и основателно се свързва с национализма. Почти всички държави в Европа постигат своето политическо единство и суверенитет чрез войни, въстания и революции. Много от тях изчезват от политическата карта на континента, бидейки погълнати или разделени от по-големи политически формирания.

Съперническата природа и двойствен характер на национализма разкриват неговата конфликтна страна. Като идеология, той е тясно обвързан с най-разрушителните войни в човешката история. Въпреки съществуването на причинно-следствена връзка между национализъма и конфликтите, включвайки и войната като крайно средство за разрешаване на конфликти, все пак не е правилно да се твърди, че всички националистични нагласи на националистически групи или държави, са свързани с желание за започване на война.

В рамките на подраздела е изложено как национализмът може да се асоциира с авторитарни и тоталитарни режими, които поставят своя национален интерес над всичко и целят икономическа, културна и политическа експанзия, а средството за тяхното постигане често е войната и насилието. Развитието на съвременните международни отношения създава условия за проявление на различни форми на национализъм. Разгледани са най-крайните форми, които той придобива - *фашизмът* и *националсоциализмът*.

Не без основание може да се твърди, че ситуацията в международните отношения след Първата световна война е изключително сложна и това предполага възникването на бъдещи конфронтационни отношения между победители и победени. Създадената международна система се характеризира с Обществото на народите и идеята за ПанЕвропа на Куденхоф-Калерги и предложенията на Аристид Бриан за премахването на войната като средство за разрешаване на конфликти и обединена Европа. Тези идеи и организации не успяват да урегулират отношенията между държавите в Европа, а това оказва влияние и върху появата на фашизма и националсоциализма. Освен тези крайни форми на национализъм върху развитието на международните отношения през този период, въздействие оказва и икономическата криза от 1929 г.

В съвременната международна система съществуват характеристики от този период. ООН и Европейският съюз са подложени на критики, заради неспособността им да се справят в дадени области. Световната икономика все още е под въздействието на ипотечната, финансова и икономическа криза от края на първото десетилетие на XXI век. В Европа има усилващо се влияние на национализма.

Историческият анализ във втора глава и причинно-следствената връзка спомага за правилното разбиране и предвиждане на посоката на развитие на съвременните отношения между държавите-членки на Европейския съюз - организацията, която е създадена именно за да възстанови Европа от последствията на Втората световна война, и да предотврати нов конфликт чрез съюз между европейските народи. Реториката на част от днешните националистически партии съдържа някои от основните компоненти на крайните политически идеологии на фашизма и националсоциализма. Това е изключително опасно, тъй като историческите факти ни показват какви са последствията от тези идеологии.

Тенденциите на намаляване влиянието и проявлението на национализма в Европа през втората половина на XX век са свързани с възникването на нов международен ред на континента и създаването на международни политически, икономически и военнoстратегически организации като Съветът на Европа, НАТО, Европейската общност за въглища и стомана, Европейска икономическа общност и Европейска общност за атомна енергия (Евратом), ОССЕ, СИВ и Варшавски договор. Друг фактор за отслабването на противопоставянето между национални държави е периодът на Студена война - основният идеологически конфликт от втората половина на XX век до началото на 90-те години, между либералната демокрация и социалистическият лагер.

2.2. Основни типологии на национализма в Европа.

В раздела са разгледани основни типологии на национализма в Европа и са предложени такива по различни признаци.

Идеологията на национализма няма конкретна политическа програма, но притежава способността да мобилизира големи групи от хора, а това често се превръща в инструмент за манипулация. В отделните национални държави в Европа съществуват сходни, но и различаващи се в по-голяма или по-малка степен една от друга програми на националистите, които зависят от конкретната обстановка.

Типологизацията на „видовете” национализъм се формира в рамките на различни времеви периоди и в следствие усилията на изследователи да характеризират национализма, съгласно своите анализи и възгледи. Без претенция за изчерпателност, в изследването са разгледани някои от основните типологии.

В рамките на раздела са изложени основните характеристики на двата най-често представяни типа национализъм и национална идентичност - *етнически* и *граждански*. Все пак национализмът, особено съвременният, не може да се разграничава само като строго конкретен тип. В своето проявление той е комбинация както от граждански, така и от етнически компоненти. Те се открояват в различна степен и под различна форма, в рамките на конкретни условия. Понякога се случва да се набляга върху гражданските елементи, в други случаи доминират етническите елементи.

Антъни Смит разграничава *интеграционен национализъм*, *сепаратистки национализъм* или *национализми на диаспората*, както и *пан-национализъм*.

Класификацията на национализма може да се сведе и до определянето на: *културен национализъм*; *държавен национализъм*, *либерален национализъм*, *диаспорен*, *анти-колониален*,

пост-колониален, религиозен национализъм, умерен и краен национализъм и др.

Друга типология разграничава *хуманитарен, якобински, традиционен, либерален и интегрален национализъм*.

Могат да се определят различни видове национализъм в зависимост от начина на проявление, като например *защитен национализъм* и *агресивен национализъм*.

Монсерат Гибернау различава два вида национализъм, които взаимно се противопоставят и основно се разграничават в зависимост от различната степен на достъп до власт и ресурси, които те притежават. Това са *национализмът, утвърждаващ легитимността на националната държава* и *национализмът на малцинствата, който подкопава легитимността и допринася за трансформацията на националната държава*.

Ърнест Гелнър различава *три* типа национализми: - *първият* определя като „*класически Хабсбург*”, и се свързва със създаването на нациите от наднационалните империи, какъвто е случаят с националистичните искания в страните от Централна Европа и Балканите; *вторият* тип описва създаването на национална държава от етноси, които вече принадлежат към една и съща „*велика култура*”. Такъв е примерът на Германия и Италия; *третият* тип представляват *диаспоричните национализми*.

Друга класификация може да разграничи *оригинален* и *квази* национализъм. Оригиналният национализъм по смисъл се доближава до романтичния и до патриотизма, с истинско желание за защита интересите на нацията и устойчиво развитие на нейното благосъстояние. Квази национализмът от друга страна се

характеризира с използване на националната идентичност за постигане на користни цели (участие във властта и разпределението на публични финанси, защита на интересите на други държави и т.н.).

По измерението ляво и дясно в политическия спектър може да се определят и *ляв*, и *десен* национализъм.

В рамките на Европа и по-конкретно на Европейския съюз, може условно да се разграничат по географски признак следните типове национализъм: *южен* и *югоизточен*; *североизточен*; *централноевропейски*; *западен*. Въпреки общите характеристики между посочените видове национализъм, има различни нюанси предопределени от географското и геополитическо положение.

Може да се направи типология на национализма, на база на негови основни характеристики – *шовинистичен*, *ксенофобски*, *сепаратистки* национализъм и др.

Национализмът може да бъде умерен, модерен, конструктивен, демократичен, рационален, интегриращ, прогресивен, дори “просветен“ и т.н., а също така и деструктивен, дезинтегриращ, деспотичен, радикален, неумерен, настоятелен, заплашителен, рязък, краен и т.н.

В раздела са разгледани особеностите на *френската* и *немска концепции* за нацията. В рамките на френския модел, движеща сила на нацията е общата воля и желанието на членовете ѝ да живеят заедно. Акцент се поставя върху бъдещето - нацията се формира и развива в един постоянен процес, обръщайки се към бъдещото благосъстояние, посредством националните институции и символи. Според немския възглед, който от своя страна е обърнат към миналото, основна е идеята за принадлежност към рода. Основната характеристика тук са

общите корени и етнос. Във Франция, нацията се развива съгласно латинския принцип *jus soli* – за правото на земята, изразяващ се в определянето на гражданството на човек по отношение на неговото месторождение, а в Германия, действащ е принципът за произхода (кръвта) на хората – *jus sanguinis*. За да принадлежи индивидът към германската нация, не е важно месторождението, а произходът му и това дали майчиният му език е немски, дори и да населява територии извън държавата.

Теоретичните обосновки служат за изграждането на поясна представа за явленията и процесите. На практика обаче не винаги към дадеда държава може да се отнесе един краен модел за нацията, тъй като взаимоотношенията между индивидите и политическите единици не са статични явления, а се променят динамично в зависимост от историческата епоха, която налага различни фактори, условия и обстоятелства.

В раздела е разгледана взаимовръзката между национализъм и *патриотизъм*, както и е обърнато внимание на характеристиките на крайния национализъм, поради спецификата на неговите проявления. Разгледани са понятията *шовинизъм*, *ксенофобия*, *сепаратизъм*, *расизъм*.

Анализирането и представянето на основните типове национализъм в Европа дава възможност да се осмислят неговите форми на проявление в исторически аспект. Познаването на ефектите от реализацията на различните видове национализъм на европейския континент спомага да се преодолеят негативните от тях и да се обърне внимание на позитивните.

Национализмът в съвременната обективна действителност би могъл да създаде негативни ефекти върху международната система, ако самият той води до междуетнически и религиозни конфликти или създава

отношения на превъзходство, нетърпимост, нетолерантност и омраза между държавите и нациите. Положителни характеристики и влияние се приема да притежава онзи национализъм, който се проявява за защита на националните интереси в конструктивна, съвременна насока, свързана със запазване на националната идентичност и е съобразен с принципите и нормите на международното публично право и ООН. Все пак, една и съща проява на национализъм може да бъде „положителна” и „правилна” за едни, но същевременно да бъде с отрицателно влияние за други.

2.4. Глава трета: Съвременни проявления на национализма в Европейския съюз

3.1. Основни причини за нарастването на националистичните движения в политическия процес на ЕС.

В раздела са разгледани основните моменти, илюстриращи предпазливостта и противопоставянето на държавите-членки на ЕС във връзка със задълбочаване развитието на европейския проект, като такива са отхвърлянето на *Европейската отбранителна общност* и предложението за създаване на *Европейска политическа общност*; събитията около „политиката на празния стол”, периодът след присъединяването на Обединеното кралство, Ирландия и Дания през 1973 г., когато се образуват *две групи държави*, следващи отделни линии на поведение, свързани с по-нататъшното развитие на отношенията в рамките на Европейската общност; последвалото най-голямо до този момент *разширяване на ЕС през 2004 г.*, когато пълноправни членове стават 10 нови държави; *присъединяването през 2007 г. на Република*

България и Република Румъния, а през 2013 г., на Хърватия; влизането в сила на Шенгенското споразумение и приемането през 1999 г. на единната европейска валута – евро. Сериозните стъпки за задълбочаване на европейската интеграция са свързани с подписването и влизането в сила на договорите, внасящи промени и изменения в първичното право на Европейския съюз, и предизвикващи противопоставянето на държавите-членки. Това са *Договорът от Маастрихт, Договорът от Амстердам, Договорът от Ница, Договорът за създаване на Конституция на Европа (отхвърлен на референдуми във Франция и Холандия през 2005 г.), Договорът от Лисабон.*

В рамките на раздела са разгледани *основните причини и фактори за нарастването на националистичните движения в политическия процес на Европейския съюз, които включват нарастващият евроскептицизъм, последствията от икономическата криза, имиграционната и бежанска вълна към Европа, демографската криза и негативните ефекти на глобализацията.*

3.2. Специфика и форми на проявление на национализма в Европейския съюз след началото на XXI век.

В този раздел са изследвани особеностите и формите на проявление на национализма в Европа през първите две десетилетия на XXI век.

3.2.1. Проявление на наднационално ниво – ниво институции на Европейския съюз - избори и нагласи в Европейския парламент.

Националистичните тенденции и прояви през първите две десетилетия на XXI век са анализирани на три нива:

наднационално ниво – ниво институции на ЕС – избори и нагласи в Европейския парламент (ЕП); *национално ниво* – в рамките на държавите-членки като отношение към развитието на европейската интеграция; - *субнационално ниво* – вътрешнополитическо сепаратистко проявление в държавите-членки на ЕС.

Национализмът в Европа се проявява на ниво институции на Европейския съюз чрез изборите и нагласите в ЕП. Изборите за Европейски парламент и резултатите от тях се влияят от фактори като националните политики и вътрешнополитическия курс на държавите-членки, както и от актуалните събития на континента.

Евроскептицизмът и засилването на тенденцията за активизиране на участието на националистическите партии в политическия живот на Европейския съюз дава своето отражение върху политическото представителство в ЕП и се утвърждава с резултатите по време на изборите за Европейски парламент през 2009 г. Лозунгът за промяна в рамките на Европейския съюз, която да доведе до политическа и икономическа стабилизация след икономическата криза, е една от основните характеристики на проведените **избори за Европейски парламент през 2014 г.** Резултатите от гласуването на европейските граждани затвърждават нагласите и отчитат подкрепата за националистичните и евроскептични партии, в чиято платформа призивът за промяна е основополагащ, и които получават свои представители в политическите групи в ЕП – институцията, която заедно със Съвета на Европейския съюз приема правото на ЕС. В рамките на раздела са разгледани резултатите от изборите за ЕП през 2009 г. и 2014 г., както и осемте понастоящем сформирани политически групи.

В Европейския парламент избраните от европейските граждани представители се групират по сходна

политическа ориентация и идейни направления. Той предоставя платформа за съгласуване на политики, намиране на общи възгледи, но е и място за идейни „сблъсъци” и критики. Тук са представени различията и разминаването по отношение на важните въпроси за функционирането на ЕС и политиките му на развитие, което касае държавите-членки. Минималният брой членове за образуване на политическа група е 25, като трябва да са представени най-малко 1/4 от държавите-членки, а всеки член на ЕП може да членува само в една политическа група. Някои от членовете не принадлежат към нито една политическа група и заседават като независими.

Двете евроскептични групи в ЕП са политическа група *Европа на свободата и пряката демокрация* и *Европа на нациите и свободата (ЕНС)*. Представителите на Европа на свободата и пряката демокрация желаят „открито, прозрачно, демократично и отговорно сътрудничество между суверенни европейски държави и отхвърля бюрократизирането на Европа и създаването на единна централизирана европейска супердържава”. Групата се застъпва за защита на историята, традициите и културните ценности на Европа и разпространяване на пряката демокрация. Сред възгледите на представителите на Европа на свободата и пряката демокрация, „народите и нациите на Европа имат право да защитават своите граници и да укрепват своите традиционни, исторически, религиозни и културни ценности. Най-скоро сформиранията и най-малка по численост политическа група в ЕП е *Европа на нациите и свободата*, която е създадена през юни 2015 г. Тя обединява десни и крайнодесни партии от Европа, като „Националния фронт” на Франция, „Партията на свободата на Австрия”, италианската „Северна лига”, холандската „Партия на свободата”, белгийската партия

„Фламандски интерес”, полската партия „Конгрес на новото право”. В ЕНС не са включени гръцката партия „Нова зора” и унгарската партия „Йобик”, тъй като са смятани за антисемитски. Създаването на парламентарна група и членуването в нея предоставя повече права и привилегии за членове ѝ. В рамките на парламентарния мандат, тези партии имат шанс да получат по-влиятелни позиции в парламентарните комисии както и повече пленарно време за изказвания, което предоставя възможност за отстояване и постигане на целите им, както и да засилят политическото си влияние на европейско и на национално ниво.

В подраздел 3.2.2 са посочени *проявленията на национално ниво - в рамките на държавите-членки като отношение към развитието на европейската интеграция*. Тези прояви са насочени срещу определени политики на ЕС в сферата на икономиката, имиграцията, демографията, ефектите на глобализацията и др.

Последователно са отчетени политическите тенденции в последните няколко години в страните-членки на ЕС, като редът на разглеждане на страните е в съответствие с броя на парламентарните мандати на държавите-членки, който е приблизително пропорционален на броя на тяхното население.

3.2.3. *Субнационално ниво - вътрешнополитическо сепаратистко проявление в държавите-членки на Европейския съюз.*

В последния подраздел на Глава трета са отразени националистичните прояви, които могат да се наблюдават в рамките на държави-членки на ЕС във връзка с отстояване и защита на етническа, религиозна и национална идентичност и принадлежност, и като отговор на реален или потенциален процес на хомогенизация.

Поставен е акцент върху религиозните конфликти между католици и протестанти, които създават предпоставки за наличие на политическа и икономическа нестабилност.

Възникналите през последните десетилетия и подсилвани от развитието на междудържавните отношения и отношенията между народите в Европа, в условия на политически, икономически и социални кризи, *регионален национализъм* и *сепаратистки тенденции* в рамките на Европейския съюз заемат съществено място сред актуалните проблемни аспекти, отнасящи се до бъдещото му развитие. Те се развиват в контекста и успоредно на евроинтеграционните процеси.

Подобни сепаратистки огнища в рамките на държавите-членки съществуват в Уелс, Северна Ирландия, в Шотландия във Великобритания; Баската автономна област и Каталуния в Испания; Корсика във Франция, Фландрия в Белгия, в региона Венето – Северна Италия и др. Националистическите тенденции в този смисъл се характеризират като израз на политика на противопоставяне на държавния апарат. Обикновено са провеждани от националистически движения, стремящи се към защита и отстояване на идентичност, територия, език или към обособяване на собствена държава на нацията, към която се причисляват. Средствата за осъществяване на гореизброените цели варират от културни и мирни до демонстрации и употреба на сила, а средствата на съответните държави за справяне с тези ситуации са аналогични.

В рамките на *„мирните конфликти“*, са представени гренландците в Дания, фризите в Германия и Нидерландия, гаелите в Шотландия, саамите във Финландия, фарьорците в Дания, судетските немци в Чехия, лужичаните в Германия, бретонците във Франция,

фриулите в Североизточна Италия, поляците в Литва и т.н.

На територията на държавите-членки на Европейския съюз съществуват и „въоръжени конфликти“-конфликтни огнища, целите на които е постигането на автономия и независимост. Такъв е случаят с баските и каталунците в Испания, и корсиканците във Франция.. Разгледани са действията на представители на баските и каталунците в Испания, и корсиканците във Франция. Целите им са свързани с постигането на автономия и независимост. Тези конфликти са активни и периодично ескалират в открити въоръжени, дори терористични действия.

Настоящото изследване отчита и затвърждава тенденциите за увеличаване броя на привържениците на националистичните партии в Европа, и повдига въпроса за тяхната същност и лидери.

За разпространението на своя дискурс и политики, както и постигането на своите цели, съвременните националистични партии използват развитието на новите технологии, средствата за масова информация и комуникация, изключително залагайки и на популярните и наложили се в обществения живот социални мрежи, за достигане и привличане на по-голям брой привърженици.

Анализираната същност и специфика на национализма показва, че най-характерната обща черта на европейските националистични партии е техният вариращ критицизъм и скептицизъм към Европейския съюз. Въпреки наличието на общи черти, които обединяват националистичните партии в Европа, все пак съществуват известни различия по отношение действията и платформите, които следват, като част от самите партии се стремят да се разграничат едни от други.

Националистичните партии е внасят нюанси и динамика в европейската политика, като могат да бъдат фактор, спомагащ за разрешаване на съществуващи кризи чрез посочване на проблеми и слаби страни, и да служат като движеща сила за промени, но също така могат да имат и дестабилизиращо влияние.

III. Заключение

В заключението на дисертационния труд са обобщени най-съществените изводи от изследването. Подчертава се неговата научна значимост, с оглед бъдещото развитие на международната система и взаимодействие между първичните политически субекти – националните държави и създадените от тях вторични субекти – в конкретния случай на изследването – Европейския съюз.

Резултатите от настоящото изследване дават основание да се направят някои изводи, заключения и обобщения. Те са пряко свързани със застъпената теза, посочената цел и задачи. За постигането им е изградена логична концепция на теоретичен анализ и представяне на взаимодействията, взаимовръзките и взаимоотношенията между понятия и явления, свързани с национализма и неговите проявления в Европа и по-конкретно в Европейския съюз.

Анализирането на същността на национализма ни показва, че идеологията му оказва изключително влияние върху основните събития и процеси на европейския континент през последните два века, като съществуват всички основания да се твърди, че тази тенденция продължава. Разглеждането на нацията като фактор за разграничаване на индивидите, въпреки различните идеологии, нагласи и потребности, които те защитават в

рамките на националната държава, има своята актуалност и проявление и в наши дни.

От анализа в разработката е видно, че национализмът е обект на изследвания и дебати десетилетия наред, смислово анализиран по разнообразен начин, носещ различен емоционален заряд. Определян е както като явление с негативен характер, предизвикващо нестабилност, така и като положителен, с градивни характеристики феномен. Не съществува една универсална теория за нацията и национализма, а дебатът по темата е изключително обхванен. Силата му се крие в неговата неопределеност. Разбирането на национализма има централна роля в изясняването на множество социални конфликти, които доминират в съвременността.

Осъщественото в изследването теоретичното представяне и анализ на същността на нацията и национализма, на основните фактори и предпоставки за тяхното възникване, на основните теоретични направления, анализиращи генезиса на нацията и национализма, спомагат в изключително голяма степен за по-доброто разбиране на техните специфики. Комплексността на понятията се изразява и по отношение на различните аспекти, които могат да бъдат взети предвид в изследването и дефинирането им. Също така, в зависимост от различните функции и цели, които може да придобие национализмът, неговото дефиниране може да се видоизменя и разнообразява. Изследването на феномени като нацията, национализмът и националната държава спомага за разбирането на процесите и събитията в международната система. Национализмът има важно значение, тъй като е основополагащ фактор в организацията на междудържавния ред и е едно от най-влиятелните средства за въздействие върху политическия процес и развитието на обществените отношения. Той

заема важно място в демократичните общества и участва активно в тяхното развитие. От изложението става ясно, че национализмът притежава потенциала да бъде един от инструментите, който се задейства, когато в обществото има проблеми.

Настоящото изследване показва ясно изключителното значение, което има национализмът в развитието на европейския континент през XVIII, XIX и XX век. Неговите крайни форми на проявление причиняват най-големите военни конфликти в историята. Въпреки това, умерените му проявления и възходът на модерните национални държави са в основата на развитието на европейския континент. Именно заради това, в изследването са представени основните типологии за феномена национализъм. По този начин се разбират по-добре неговите особености и развитие.

В първите две десетилетия на XXI век национализмът не е изгубил своята сила и въздействие в Европа, а дори напротив, може да има успех дори и в развитите либерални демокрации на континента, и да бъде открит като настроение и проявление на територията на всяка една държава-членка, както и на наднационално ниво, вземайки активно участие в протичането на политическите процеси в Европейския съюз.

Изследването доказва по убедителен начин, че разглеждането на съвременните проявления на национализма на три равнища, направено в трета глава на настоящия труд, както и направеният анализ на тенденциите в неговото развитие и въздействието му върху европейската интеграция, са важни за правилното й протичане. Трите нива на анализ са: *проявление на наднационално ниво* – ниво институции на Европейския съюз —избори и нагласи в Европейския парламент; *национално ниво* - в рамките на държавите-

членки като отношение към посоката на развитие на европейската интеграция; *субнационално ниво* - вътрешнополитическо сепаратистко проявление в държавите-членки на Европейския съюз. Без аналитичното разглеждане на тези проявления на национализма е невъзможно да се разграничат различните му форми и типове в политическия процес на ниво Европейски съюз и на равнище национална държава-членка.

Съвсем основателно може да се твърди, че със своите положителни и отрицателни черти, националистическият дискурс не бива и не може да бъде пренебрегван. Именно национализмът може да послужи като „ориентир” на политическите елити тогава, когато нагласите и исканията на обществото се разминават по някакъв начин с техните.

Безспорно е, че дългосрочното въздействие върху посоката на развитие на Европейския съюз и неговите държави-членки от страна на националистичните партии ще зависи от различни политико-икономически и социално-културни фактори, а и от способността им да разширят и задържат електората, който ги подкрепя.

От цялостното съдържание на настоящото изследване и чрез постигнатите цел и задачи на дисертационния труд, се потвърждава тезата на изследването, че влиянието на национализма в Европейския съюз се увеличава поради обективни причини, каквито са процесите на задълбочаване на европейската интеграция, глобализацията, икономическата и дългова криза, демографската криза, имигрантската и бежанска кризи, а това оказва влияние върху посоката на развитие на европейската интеграция.

III. Научни приноси на дисертационния труд

1. Разкрита е спецификата на национализма като понятие и явление чрез сравнителен анализ на основните теоретични направления в неговото изследване. Направено е прецизиране, дефиниране и диференциране на понятийния апарат, свързан с национализма и неговите различни форми на проявления. Предложени са типологии за неговото разграничаване по различни признаци.
2. Разкрити са съвременните особености и взаимовръзки между глобализация, имиграция и бежанци, демографска криза, икономическа криза и нарастването на влиянието в политическия процес на националистическите партии в ЕС. Конкретизирани са основните причини за нарастване на влиянието на националистичните партии в ЕС.
3. Анализирано е и систематизирано проявлението на три нива на национализма в ЕС след началото на XXI век – наднационално, национално и субнационално.
4. Изследването дава възможност на специалисти и неспециалисти да се ориентират в сложния политически спектър, в който национализмът има различни типове на проявление и това да им позволи политическо участие, базирано на политологично знание и разбиране за политическия процес и неговите субекти.

IV. Научни публикации по темата на дисертационния труд

1. Попова, Р. Европейската толерантност и национализъм. Годишник на катедра „Философски и политически науки”, към Философски факултет към ЮЗУ „Неофит Рилски”, година VI Благоевград, 2016, с.157-166.
2. Popova, R. Nationalism in Europe: Main Typologies and Contemporary Manifestations. Revista Europa Del Esta Unida. Issue 2, December 2016, ISSN 0719-7284, p. 9-16.
3. Popova, R. Clash of civilizations and clash of nations in European Union. Revista Europa del Esta Unida. Issue 1, June 2016, ISSN 0719-7284, p. 32-37.
4. Попова, Р. Национализъм и интеграция в Латинска Америка. Сборник „Латинска Америка в глобалния свят. Уроците за България”. Университетско издателство „Неофит Рилски”, 2015, ISBN 978-954-00-0051-0, с. 136-147.